

Bakkersfontein Agnetapark

25 november 2023

Bakkersfontein Agnetapark

Inhoudsopgave

0. Inleiding	2
1. Beknopte achtergrond Bakkersfontein	3
a. ontstaan	3
b. verval	8
c. rekwisiet	10
d. terug naar Delft	11
2. Zinken beelden Firma Braat	12
3. Nog bestaande en bekende zinken beelden	15
4. Technische staat van het beeld	17
5. Cultuurhistorische waarde	18
6. Herstel	19
7. Mogelijk vervolg	21
Bijlagen:	
1. Tijdlijn Bakkersfontein Agnetapark	22
2. Tijdlijn firma Braat	25
3. Gebruikte literatuur	26
Illustratieverantwoording	26
Colofon	26

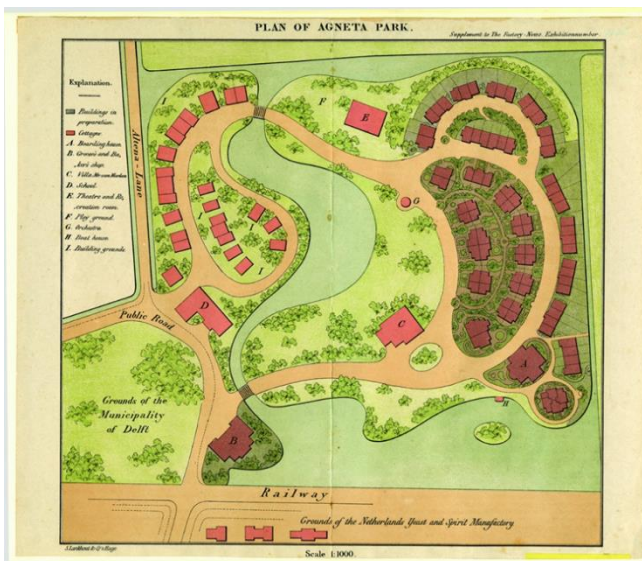
0. Inleiding

Museum Van Marken is door een schenking van Peter van den Berg in het bezit gekomen van het zogenaamde 'Beeld op de Bakkersfontein' dat van 1890 tot waarschijnlijk omstreeks 1950 in het Agnetapark heeft gestaan. Het betreft een zinken beeld dat is vervaardigd door de Delftse firma Braat. Dit document beschrijft in hoofdlijnen de geschiedenis van het beeld en van de makers en doet verslag van het herstel dat is uitgevoerd.

1. Beknopte achtergrond Bakkersfontein

a. ontstaan

In 1869 wordt de Nederlandsche Gist & Spiritusfabriek (NG&SF) opgericht door J.C. (Jacques) van Marken en in 1870 wordt met succes de eerste gist geproduceerd. Op 18 april 1882 vierten Van Marken en zijn vrouw Agneta Matthes op hun koperen huwelijksfeest samen met familie het startpunt van de bouw van het Agnetapark, een woonpark naast de fabriek waar arbeiders met hun gezinnen kunnen uitgroeien tot *'betere burgers in de maatschappij'*. Landschapsarchitect L.P. Zocher heeft een *'lusthof'* met 78 woningen ontworpen. Met dit project werd een nieuwe maatschappelijke en stedenbouwkundige ontwikkeling ingezet, die ook buiten Nederland toonaangevend was. Het Agnetapark is sinds 1986 een rijksmonument en is opgenomen in de Canon van Nederland.

Ontwerp Agnetapark door Zocher, ca. 1881
(Stadsarchief Delft, TMS 1038)

In 1889 organiseert de NG&SF in Delft als aanzet voor een bakkerijvakschool een bakkerscursus voor bakkersleerlingen uit het hele land, waar alle kneepjes van het bakken van brood en het juiste gebruik van gist uit de doeken worden gedaan. De veertiendaagse cursus is gratis en er doen ruim vijftig leerlingen mee; ook voor kost en inwoning wordt gezorgd.

De deelnemers aan de bakkerscursus voor de houten 'Tent'

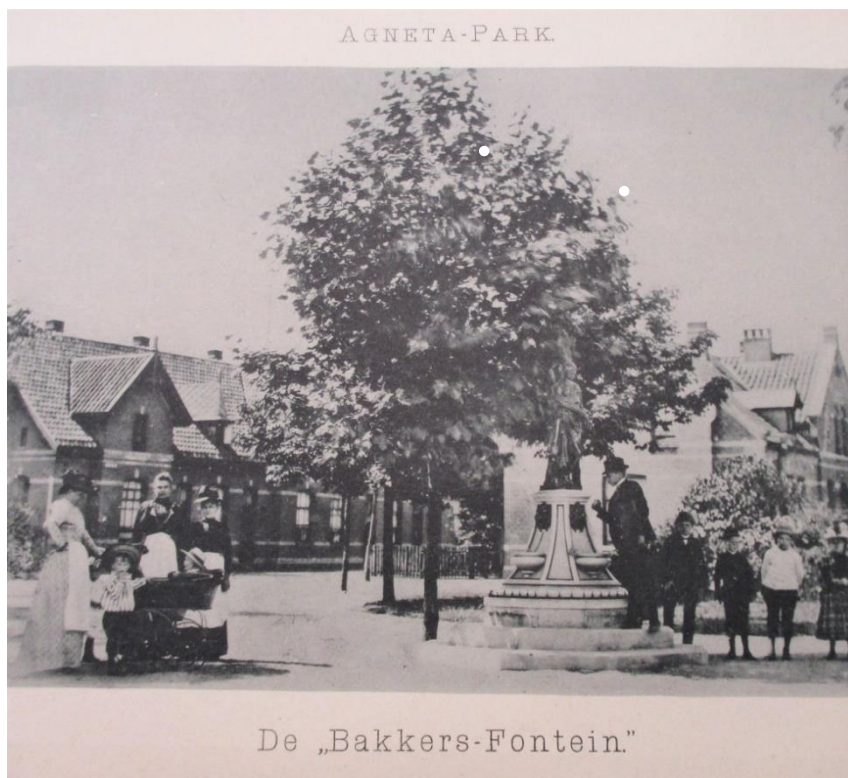
Wetenschappers van de NG&SF worden ingezet als 'leermeester'. Dr. Beijerinck geeft voordrachten over bacteriologie en het verbouwen van graan. De Leidse hoogleraar Wijsman wordt ingehuurd om scheikunde te doceren. De lezingen zijn 's ochtends; in de middaguren zijn er praktische lessen in een speciaal daartoe in de fabriek ingerichte bakkerij, waar buitenlandse bakkers hun vakkennis overbrengen aan de drieënvijftig cursisten; onder wie één meisje.

Als dank voor de door de NG&SF georganiseerde cursus bieden de leerlingen als cadeau *'eene monumentale drinkfontein'* aan. In 1890 wordt de fontein die is vervaardigd in de *'Koninklijke Fabriek van zink-werken Fa. Braat'* geplaatst en in 1891 wordt de fontein feestelijk overgedragen.

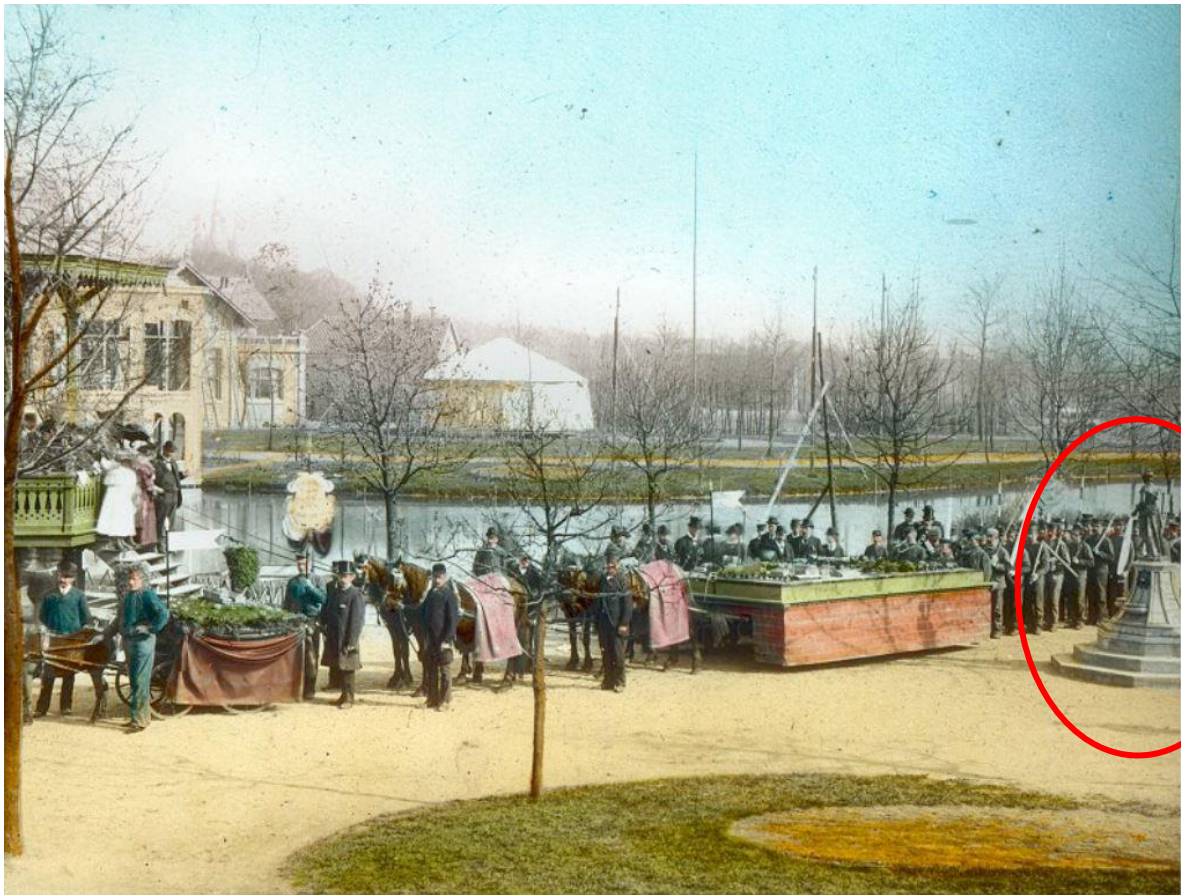
De fontein staat op een centrale plek in het Agnetapark, op het plein tussen het ontspanningslokaal 'De Tent', de muziektent en de manufacturenwinkel. De fontein bestaat uit een hardstenen stoep, daarboven een 'pyramidale vierzijdige zuil' van staal met waterspuwende leeuwenkoppen. Bovenop deze zuil staat een standbeeld van Ceres, godin van de vruchtbaarheid, met in haar armen een bundel rijpe korenaren.

De fontein kort na plaatsing in 1890 voor de manufacturenwinkel op de hoek Frederik Matthesstraat en Zocherweg (zie ook afbeelding voorzijde)

Afbeelding van de fontein in 'A Pilgrimage into Yeast-Land' in 1893

'Ommegang door Delft' bij Zilveren jubileum NG&SF 20 april 1895 met uiterst rechts de fontein en links de 1^e muziektent

Idem detail

Plattegrond Agnetapark t.b.v. Internationale Coöperatieve Congres in 1897

De fontein voor 1903, gezien in oostelijke richting met rechts de eerste muziektent

Uiterst links de sokkel van de fontein na 1903, gezien in oostelijke richting met rechts de tweede muziektent

Bij bouw van de stenen uitvoering van De Tent in 1914 wordt de fontein verplaatst in de richting van Rust Roest (de dan voormalige woning van Jacques en Agneta van Marken).

Plattegrond Agnetapark (180° gedraaid t.o.v. vorige) tussen 1914 en 1925 met nieuwe positie fontein

b. verval

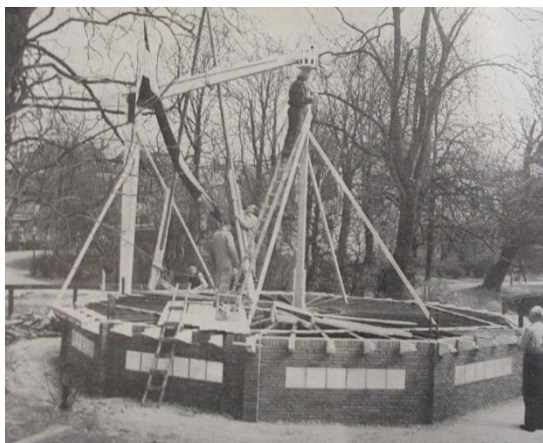
Op het laatste beschikbare fotografische materiaal in het Stadsarchief Delft is de fontein in verval. Op de foto's van het bijna overwoekerde beeld is te zien dat de gehavende zuil gemaakt is van staalplaat en stalen profielen. Twee van de drie gietstalen leeuwenkoppen zijn verdwenen. De precieze datum waarop deze foto's zijn gemaakt en de naam van de fotograaf zijn nog niet bekend. Op de negatieven is het jaartal 1950 aangegeven. Op de tweede foto is te zien dat de fontein in de omgeving van Frederik Mathesstraat en Zocherweg staat (voor de voormalige manufacturenwinkel).

Waarschijnlijk heeft de fontein tot ergens in de vijftiger jaren van de vorige eeuw op deze plek gestaan. Het moment waarop de fontein verdwenen is kon nog niet met zekerheid vastgesteld worden.

Ongedateerde tekening (na WOII) met derde muziektent, rood gemarkeerd mogelijke locatie Bakkersfontein

Bouw van derde muziektent in 1954; het beeld zou dan in de bosjes achter de bouwplaats hebben gestaan

Derde muziektent in 1954 en links gebouw De Tent

c. rekwisiet

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de tweede muziektent tot brandhout verwerkt. Er gaat een verhaal in het Agnetapark dat het beeld in deze periode onder het podium van De Tent zou zijn verstopt, om het te beschermen tegen oorlogsgeweld; maar dit verhaal is niet met schriftelijke bronnen te ondersteunen. Als de datering van de foto's in het Stadsarchief klopt heeft het nog in 1950 buiten gestaan. Het Ceresbeeld en de piramidale zuil zijn daarna verdwenen. Het is onbekend of delen van de zuil op dit moment nog bestaan.

Het beeld op de fontein wordt op een gegeven moment na de oorlog als rekwisiet gebruikt door toneelvereniging 'Zig-Zag'. In het Stadsarchief Delft is een foto gevonden uit 1965 waar het op het podium dienst doet in de komedie 'Dief en diefjesmaat'. Tussen de voorstellingen door wordt het beeld opgeslagen in een kelder met toneelmateriaal aan de W.H. van Leeuwenlaan 82.

Tijdens voorstelling Zig-Zag in 1965 geheel rechts op het podium

Ook zijn er foto's van een aandeelhoudersvergadering van 9 mei 1959 waarop het beeld mogelijk in de linkerhoek van het podium in De Tent opgesteld staat.

Decorbouwer John van den Berg heeft het beeld bij het opruimen van de kelder aan de W.H. van Leeuwenlaan in zijn eigen tuin aan de Broekmolenweg 5 in Rijswijk gezet. Bij een diefstalpoging is het beeld beschadigd, waarna er in het beeld een stalen buis is geplaatst die het wegnemen van het beeld belette. Toen John van den Berg in 2009 naar een appartement moest verhuizen en de nieuwe eigenaren het beeld naar het oud ijzer wilden brengen is het beeld door de zoon van John van den Berg overgebracht naar de tuin van zijn eigen woning in Zuidlaren.

d. terug naar Delft

Op 2 februari 2021 verschijnt Jan van der Mast in de uitzending van het NPO2 programma 'BinnensteBuiten' over het Agnetapark. Naar aanleiding van de uitzending wordt het beeld aangeboden door Peter van den Berg aan Museum Van Marken. Op 18 juli 2021 is het beeld door vrijwilligers van Museum Van Marken teruggebracht naar Delft en opgesteld op het podium bij Heinde & Ver, ter gelegenheid van de eerste 'Van Marken Dag'.

In tuin Zuidlaren 2021 met Peter van den Berg en Annelies Holthof

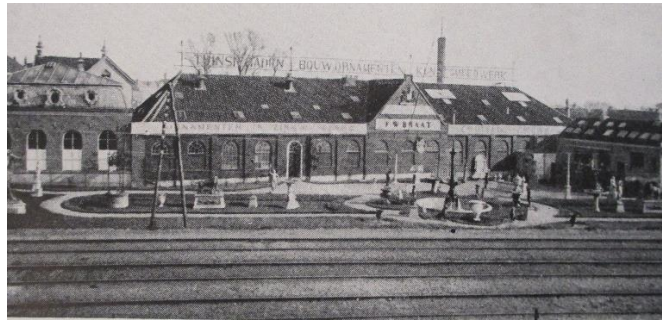
Op podium Heinde & Ver augustus 2021

2. Zinken beelden van Firma Braat

In 1844 vestigt Frederik Willem Braat (1822-1889) zich als zelfstandig loodgieter en pompenmaker aan de Oude Langendijk in Delft. Hij deed dit nadat hij jaren in de leer was geweest bij verschillende loodgieters in Leiden, Voorburg en Utrecht. In 1868 was zijn bedrijf zo succesvol dat het kon verhuizen naar een groter pand aan de Phoenixstraat in Delft. Toen Frederik Willem in 1884 stopte met werken liet hij een lucratieve fabriek achter voor zijn twee zoons en schoonzoon. Deze tweede generatie Braat maakte van het bedrijf een vennootschap en verhuisde naar het terrein tussen de Hooikade en de Delftse spoorlijn.

Fabriek Braat aan Phoenixstraat

Fabriek Braat Hooikade / Engelsestraat, zicht vanaf spoorlijn

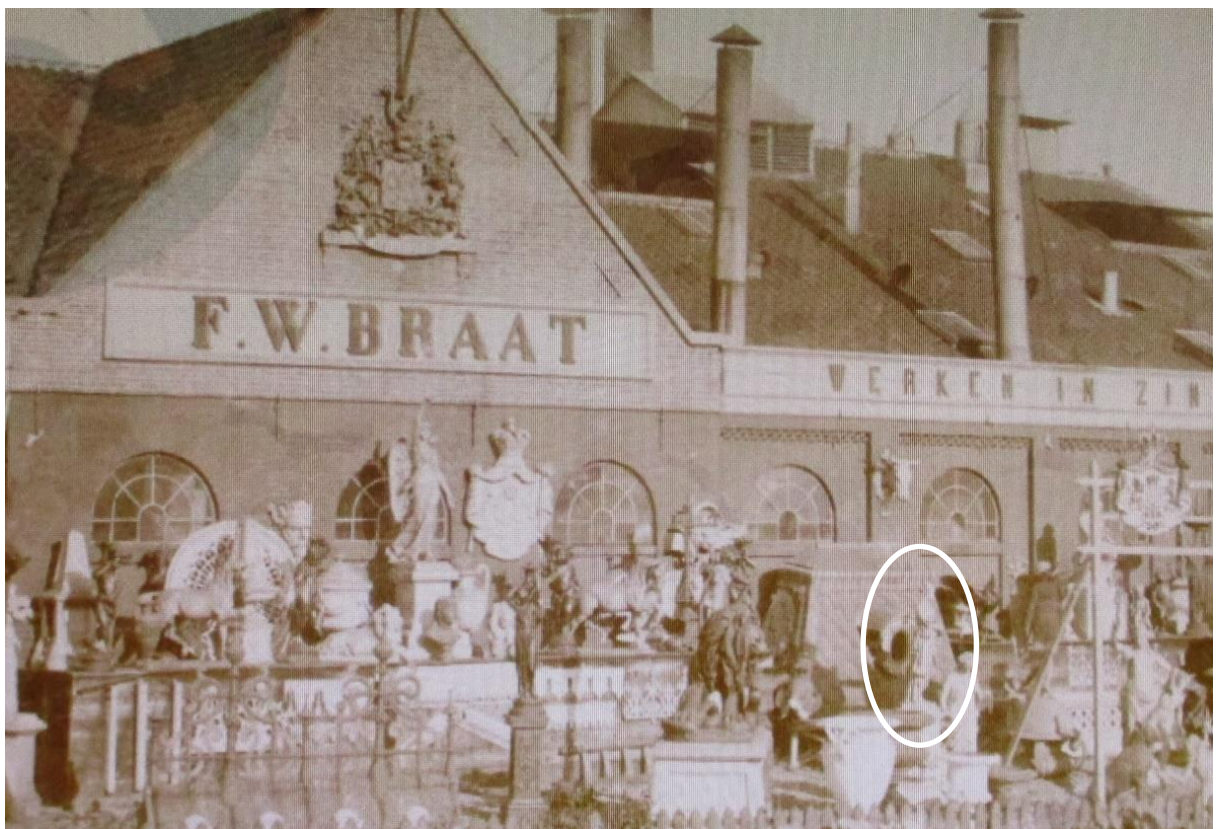
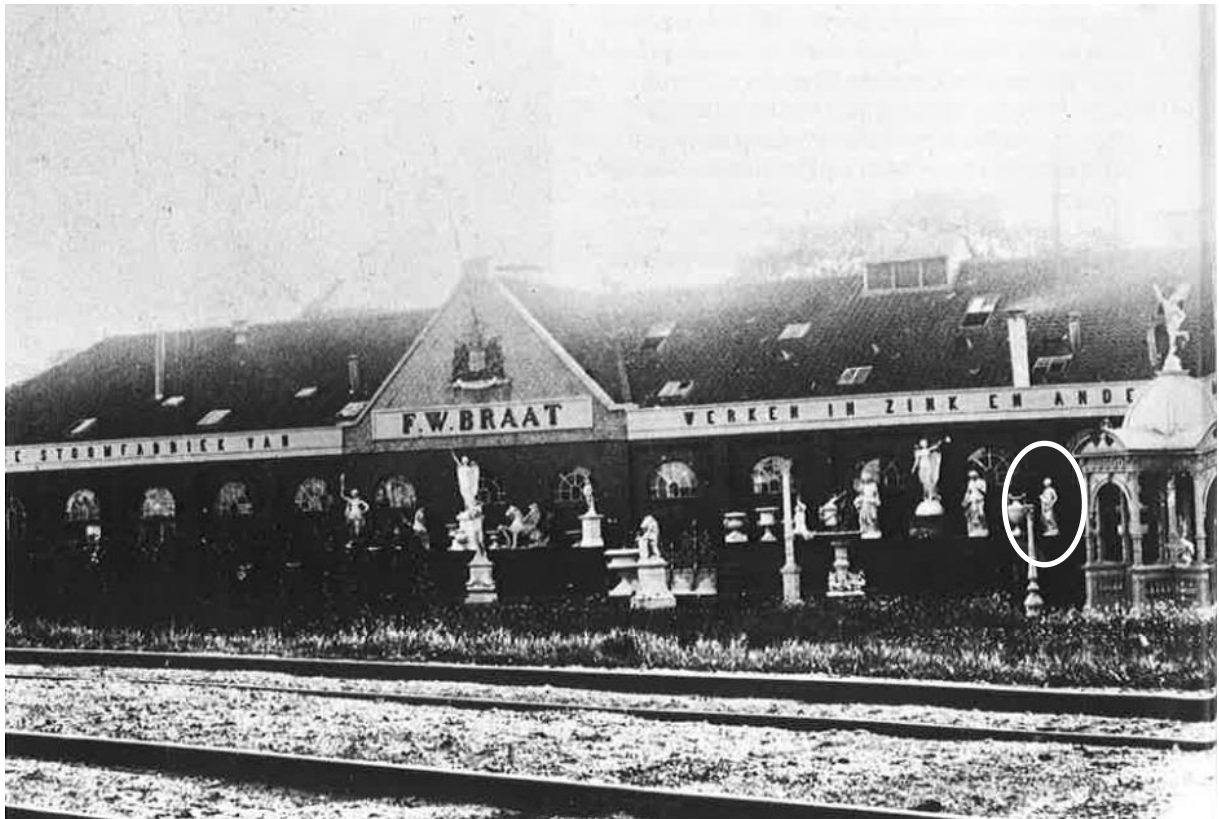
Deelname aan de tentoonstelling van de 'Koninklijke Maatschappij tot Aanmoediging van den Tuinbouw' te Rotterdam in 1857 zorgde ervoor dat de vraag naar tuinbeelden aanzienlijk toenam. De levering van metalen sierobjecten nam een verdere vlucht toen de architect A.L. van Gendt de firma in 1880 adviseerde zich toe te leggen op siersmeedwerk. De productie van objecten als haardschermen, radiatoromkledingen, kachels en trapleuningen werd de grootste bron van inkomsten.

Op 15 oktober 1880 koopt Braat een grote concurrent, de 'Koninklijke Stoomfabriek voor Zinkwerken en Metalen Jan van der Made' in Arnhem. De mallen en ook de werknemers verhuizen naar Delft. Direct wordt er een grote catalogus uitgegeven met ongeveer 1.200 verschillende producten.

Waarschijnlijk krijgt Braat in 1889 opdracht voor het leveren van de Bakkersfontein in het Agnetapark. Het is nog niet duidelijk door wie deze fontein precies is ontworpen. Het kan de destijds voor Braat werkende Franse architect M.J. (Jean) Bréasson (1848 - 1947) zijn; ofwel de in dienst van Braat zijnde (jonge) beeldhouwer Karel Cramer (werkte er van 1888 tot 1928), of een nog onbekende andere ontwerper. Ook is het bijvoorbeeld mogelijk dat het beeld op de fontein door Bréasson is ontworpen en de fontein zelf door Cramer. Een andere mogelijkheid is dat het beeld is vervaardigd door - of uit een mal van - de firma Schütz in Zeist. Een aantal jaren later (in 1894) heeft Braat de firma Schütz overgenomen (voor f. 30.000 exclusief de gebouwen). Er waren voordien al zakelijke contacten tussen de beide bedrijven; dit moet nog nader onderzocht worden.

In een catalogus die de fabriek van Braat in die periode gebruikte, zijn de meest uiteenlopende ornamenten te zien. Vier jaar later voorzag het bedrijf onder andere het Centraal Station in Amsterdam en de Passage in Den Haag van zinken sierornamenten. In de prijzenoorlog die de branche vanaf 1908 uitvocht, moest de firma Braat het onderspit delven. Nog zeven jaar probeerden ze het hoofd boven water te houden, waarna de kunstsmederij werd gesloten.

Braat heeft een groot aantal zinken beelden geleverd, waarvan er slechts een klein aantal nog bestaat en bekend is. Op een foto uit begin twintigste eeuw is te zien dat de beelden en ornamenten zijn uitgesteld voor het fabriekscomplex aan de Engelsestraat, zichtbaar vanaf de spoorlijn Delft - Rotterdam.

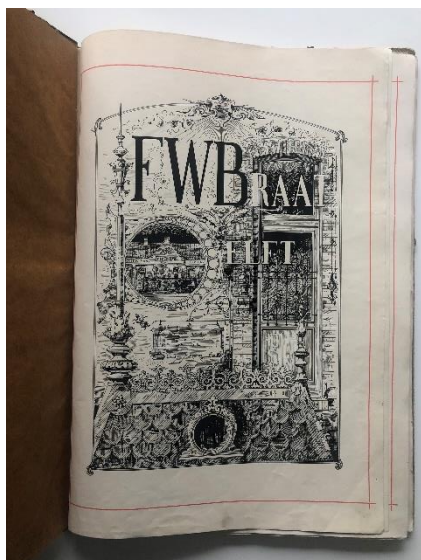
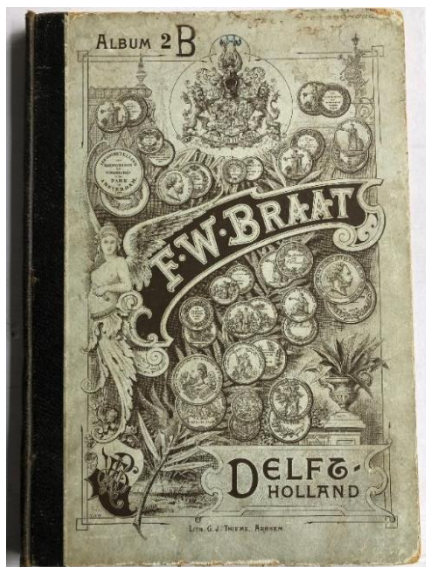

Braatproducten op het terrein van Braat aan de Engelsestraat (zichtbaar vanuit de trein) met Flora / Ceres

Tussen deze beelden is ook een beeld als dat van de Bakkersfontein zichtbaar. In de catalogus is onder nummer 3218 eenzelfde beeld te zien, nu echter met een bos bloemen in plaats van korenaren (eenzelfde exemplaar staat op begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag). Waarschijnlijk zijn de korenaren dus speciaal voor de Bakkersfontein aangepast.

Uitvoering (Flora) met bloemen in catalogus Braat, nummer 3218

Catalogus F.W. Braat (versie na 1894, eigendom Jan van der Mast)

3. Nog bestaande en bekende zinken beelden

De hoeveelheid standbeelden van zink uit de 19^e eeuw is nog maar gering. Tot nu toe hebben wij er totaal dertien kunnen traceren, maar waarschijnlijk zijn er meer te vinden.

Van de firma Braat zijn een aantal 'Engelen' bekend op begraafplaatsen in Den Haag, Bennekom, Tubbergen en Dieren; dit laatste beeld is een rijksmonument. Ook zijn er nog een aantal beelden vervaardigd door Schütz in Zeist, de firma die in 1894 door Braat is overgenomen. Beelden in Zeist en Gorinchem zijn eveneens een rijksmonument en de vredesengel in Nijmegen is opgenomen in Collectie Nederland.

Overzicht bekende zinken beelden:

Overzicht zinken beelden 19e eeuw (te vinden op internet en niet alleen bouwornament)							
24-nov-23							
nr	naam	plaats	wie gemaakt	ontwerper?	wanneer	rijksmonument?	bron
1	Ceres of Demeter	Blookerpark Zeist / Huis ter Heide	Schütz, Zeist	?	1850-1900	ja, 510194	https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/510194
2	Vredesengel 1	Lindenhoutmuseum Nijmegen?	?	?	1888	Collectie Nederland	https://data.collectienederland.nl/page/aggregation/collectiegelderland/4
3	Mercurius, Neptunus, Ceres	Groningen Korenbeurs (zeevervaart en landbouw)	Enthoven	Enthoven?	1865	ja, 18415	https://www.kunstpuntgroningen.nl/kunst-op-sstraat/mercurius-3/ https://standbeelden.vanderkrogt.net/object.php?record=GR07aa
4	Flora	privetuin (?)	?	?	1820?	-	https://beeldhouwerijblog.nl/een-flora-van-loodzink/
5	Engel	Begraafplaats Dieren	Braat, Delft	?	1898	ja, 519408	https://rijksmonumenten.nl/monument/519408/graf-begraafplaats/dieren
5b	Engel	Begraafplaats Bennekom	Braat, Delft	?	?	?	https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1446570168806500&id-
5c	Engel	Begraafplaats Tubbergen	Braat, Delft	?	?	?	https://www.oudbennekom.nl/de-derde-engel/
5d	Engel	Nieuw Eykenduinen Den Haag	Braat, Delft	?	?	?	https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1446570168806500&id- https://www.oudbennekom.nl/vierde-engel/
6	Hertenbeelden	Zeisterbos Driebergen Zeist	Schütz, Zeist	replica C.D. Rauch	1848	-	https://restauratieatelierpicard.nl/projecten/hertenbeelden/
7	Wilhelminafontein	Gorinchem Grote Markt	Schütz, Zeist	?	1898	ja, 525124	https://nl.wikipedia.org/wiki/Wilhelminafontein_(Gorinchem)
8	Louise / Demeter	Museum Het Hernhutter Huis	Schütz, Zeist	?	1850	-	https://hernhutterhuis.nl/vrienden/
9	Handel en Nijverheid	Stadhuis Tilburg	Braat, Delft	?	1905		https://stadsmuseumtilburg.nl/nieuws/handel-en-nijverheid-voormalig-ge
10	Ceres	Museum Van Marken	Braat, Delft	Breasson? Cramer?	1889	-	https://museumvanmarken.nl/
11	Diverse vazen etc	Landgoed De Paauw Wassenaar	Geiss, Berlijn	?	1860	ja, 530133	https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/530133
12	Beelden en vazen	Plantage Lepellaan 6 Amsterdam	Schütz, Zeist	?	1874	ja, 518268	https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/518268
13	Adelaars	Toeganspoort Artis, Amsterdam	Schütz, Zeist	C.D. Rauch	1854	ja, 4103	https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/4103

Engel, begraafplaats Dieren

Idem, Bennekom

Hertenbeelden, Zeist

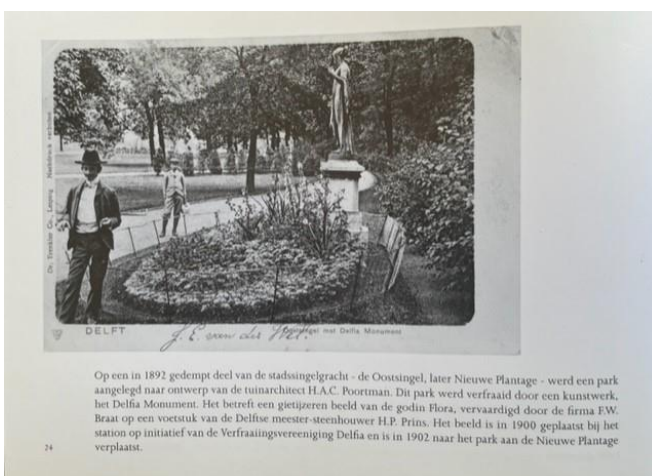
Wilhelminafontein, Gorinchem

Op de begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag is een vergelijkbaar beeld gevonden. Dit beeld heeft echter geen korenaren in haar armen, maar bloemen. Er wordt er daarom van uitgegaan dat dit beeld 'Flora' heet, zoals in de catalogus van Braat is vermeld. Van dit beeld zijn de jurk en het kapsel (ooit) wit geverfd. De geschiedenis van het beeld op Oud Eik en Duinen is (ondanks navraag ter plekke) niet bekend.

Flora op de oprijlaan van Oud Eik en Duinen in Den Haag

Een verdwenen zinken beeld is het Flora beeld van het zogenaamde 'Delfia Monument' op de Nieuwe Plantage in Delft. Van dit beeld wordt vermeld dat het in 1900 door F.W. Braat gemaakt is. Dit beeld heeft echter de linkerarm geheven, in tegenstelling tot de andere bekende Florabeelden en het Ceresbeeld van de Bakkersfontein.

Andere Flora op Delfia Monument aan de Nieuwe Plantage
(uit 'Delft in Oude Ansichten')

4. Technische staat van het beeld

De technische staat van het beeld is in 2021 op het eerste gezicht redelijk. Het oppervlak van het beeld is verweerd, maar gezien de ouderdom van het beeld is dat niet verwonderlijk. Er zijn een aantal duidelijk zichtbare beschadigingen:

- De linker duim is afgebroken, waarbij het afgebroken deel nog aanwezig is (mogelijk een eerdere reparatie)
- Scheur ter plaatse van aanhechting linkerarm aan lichaam
- Een lengtescheur in de linkerarm op de plaats van een naad
- Tenen van rechterschoen zijn afgebroken, maar nog aanwezig
- Het beeld is los van de voetplaat.

Het beeld is tijdelijk overgebracht en opgeslagen bij de firma Kunstwacht in Delft voor nader technisch onderzoek en voor reparatie.

Staat van het beeld in augustus 2021

5. Cultuurhistorische waarde

Om de cultuurhistorische waarde van het beeld op de Bakkersfontein te kunnen beoordelen is overleg geweest met Erfgoed Delft en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Uit dit overleg zijn nuttige tips en gegevens naar voren gekomen.

Het gehele ensemble van het Agnetapark (park, woningen en overige gebouwen) is in 1986 ingeschreven als rijksmonument. Op de eerste tekeningen van Zocher is de fontein niet aangegeven, maar zeker is dat de Bakkersfontein vanaf nagenoeg het ontstaan van het Agnetapark onderdeel heeft uitgemaakt van het park. Door de centrale positie in het park, naast De Tent en de muziektent stond het op een van de meest prominente en publieke plaatsen.

De nog resterende hoeveelheid negentiende-eeuwse zinken beelden is beperkt. Een aantal van de bestaande en bekende zinken beelden zijn rijksmonument. Het tuinbeeld in het Blookerpark in Zeist is *'van architectuurhistorische waarde vanwege het materiaalgebruik alsmede van cultuurhistorische en ensemblewaarde als onderdeel van het Blookerpark'* (dit beeld is overigens voor het grootste deel van beton). Over de engel op begraafplaats Dieren is in de monumentenbeschrijving vermeld: *'Het grafmonument is van belang vanwege de kunsthistorische waarde van de zinken engel alsmede het bijzondere materiaalgebruik en de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp. De zinken engel vormt een goed voorbeeld van de producten die de firma Braat in Delft in de late negentiende eeuw vervaardigde.'* De Wilhelminafontein in Gorinchem is architectuur- en cultuurhistorisch waardevol vanwege: *'De fontein uit 1898, is van algemeen belang vanwege de - als voorbeeld van een in Classicistische stijl vormgegeven, zinken fontein van de firma Schütz uit Zeist.*

- vanwege het materiaalgebruik en de detaillering.

- vanwege de ensemblewaarde als beeldbepalend ornament op de Grote Markt van Gorinchem.'

Monumentnummer: 46887

Frederik Matthesstraat 1 2613 ZX te Delft

Actualiteit gegevens: 20-11-2020

Monumentgegevens

Monumentnummer:	46887
Status:	rijksmonument
Inschrijving register:	6 februari 1986
Kadaster deel/nr:	7385/52
Internationaal Kenteken:	Nee

Locatie

Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Delft
Woonplaats:	Delft
X-Y coördinaat:	83472 - 448014

Omschrijving

AGNETAPARK genaamde arbeiderskolonie met in kleine blokjes gegroepeerde woningen, elk voorzien van eigen door heggen begrensde tuintjes, en met gemeenschappelijke gebouwen in door Jhr Mr L.P. Zocher ontworpen landschappelijke park-aanleg

6. Herstel

Het herstel van het beeld is 'geadopteerd' door de firma Kunstwacht in Delft. Het bedrijf is gespecialiseerd in onderhoud en restauratie van beelden, monumenten, gedenktekens, muurdecoraties en bijzonder straatmeubilair zoals lantaarns en banken, maar ook binnenkunstcollecties. Het beeld is gedurende het gehele verblijf bij Kunstwacht onder goede condities binnen opgeslagen geweest.

De volgende werken zijn aan het beeld uitgevoerd door Kunstwacht:

- De linker duim is hersteld, waarbij een nieuwe duim gemodelleerd is
- Aanhechting linkerarm aan lichaam hersteld
- De lengtescheur in de linkerarm op de plaats van een naad is dichtgelast
- Bestaande tenen van rechtervoet opnieuw bevestigd
- Een nieuwe voetplaat gemaakt, inwendig voorzien van een dikke multiplex plaat
- Beeld bevestigd aan nieuwe voetplaat
- Tijdelijke (houten) sokkel gemaakt.

Foto's tijdens reparatie van het beeld

Afwerking

Er is overwogen of er conserverende maatregelen nodig zijn om achteruitgang te voorkomen en of het beeld al dan niet afgewerkt moet worden. Van deze zinken beelden is bekend dat ze vaak in een natuursteenkleur werden afgewerkt. Restanten van een oorspronkelijke afwerking zijn op het Ceres-beeld echter nauwelijks te vinden. Uiteindelijk is in een diep verzonken plooï van de draperie een schilfer van de oorspronkelijke afwerking gevonden. Deze schilfer is nog niet geanalyseerd. Nadat de reparaties waren uitgevoerd is besloten om het beeld niet opnieuw af te werken. Overwegingen hierbij waren enerzijds dat het beeld na afwerking mogelijk een deel van het bijzondere authentieke karakter zou verliezen en anderzijds dat er nog onvoldoende met zekerheid bekend was over de oorspronkelijke afwerking.

Foto's na reparatie van het beeld

7. Mogelijk vervolg

Museum Van Marken vindt het belangrijk om het beeld op de Bakkersfontein voor het nageslacht te bewaren en waar mogelijk tentoon te stellen. De Bakkersfontein is een voorbeeld van de doortastendheid en generositeit van de Van Markens, het een tastbaar overblijfsel van het initiatief van een beroepsopleiding op een wetenschappelijke grondslag gebaseerd, het heeft een belangrijke rol gespeeld in het leven van Jacques en Agneta en de Agnetaparkbewoners en het had een prominente plek in het Agnetapark. Het verhaal achter het beeld is belangrijk en daarnaast is het een van de weinige nog resterende zinken beelden uit de negentiende eeuw.

Om het beeld te behouden is het opgenomen in de collectie van Museum Van Marken.

Voor de toekomst kunnen een aantal scenario's overwogen worden:

- a. Opname in collectie, gebruik tijdens incidentele tentoonstellingen of uitleningen.
Dit betreft dan uitsluitend het beeld en niet de sokkel van de fontein.
- b. Herstel van de Bakkersfontein en opstelling in een toekomstig fysiek museum of op een museumterrein.
Aan de hand van de beschikbare foto's is het mogelijk om de sokkel en de piramidale zuil met leeuwenkoppen te herstellen. Bezien moet worden of hiervoor de oorspronkelijke materialen (hardsteen, staal) gebruikt worden of dat er een kopie wordt gemaakt in hedendaagse materialen. In een voor vandalisme beschermde omgeving kan het originele zinken beeld waarschijnlijk / in principe buiten opgesteld worden.
- c. Herstel van de Bakkersfontein en plaatsing in het Agnetapark.
Het originele beeld is te fragiel voor een openbare buitenopstelling. Het risico van beschadiging door vandalisme is groot, omdat het beeld erg kwetsbaar is. Dit kan alleen op een afgesloten en gecontroleerd terrein, zoals bijvoorbeeld een buitenterrein van een museum, of er moeten maatregelen genomen worden die vandalisme voorkomen.
Indien de originele fontein inclusief sokkel en piramidale zuil hersteld worden is het raadzaam om een kopie van het beeld op de fontein te zetten en niet het oorspronkelijke beeld. De technieken om een (betonnen of kunststof) kopie van het beeld te maken zijn voorhanden. Indien de volledige fontein inclusief beeld op de oorspronkelijke plek opgesteld wordt in het Agnetapark zal er eerst een herschikking van de situatie ter plaatse moeten plaatsvinden. Op de voormalige plek staan nu struiken en is het oude toegangshek geplaatst. Nog mooier zou zijn om - als hier toe overgegaan wordt - dan ook de oorspronkelijke muziektent te herstellen en terug te plaatsen.

Per alternatief moeten kosten en de dekking in de vorm van eventuele fondsen / sponsoring / crowdfunding nog verder in kaart worden gebracht.

Bijlagen:

1. Tijdlijn Bakkersfontein Agnetapark
2. Tijdlijn firma Braat
3. Gebruikte literatuur

Bijlage 1: Tijdlijn Bakkersfontein Agnetapark

1884: Het Agnetapark wordt ten westen van de spoorlijn die langs Gist- en Spiritusfabriek in Delft loopt gesticht door J.C. (Jacques) van Marken en Agneta Matthes. Het park wordt ontworpen door L.P. Zocher. Architecten waren onder andere E.H. Gugel en F.M.L. Kerkhoff.

1889: Nederlandse Gist en Spiritusfabriek organiseert een bakkerscursus voor jonge bakkersleerlingen. Uit Algemeen Handelsblad 21-03-1889 artikel 'EEN BAKKERIJSCHOOL': *'Thans heeft het ondernemende bestuur der Delftsche Gist- en Spiritusfabriek, de heren F.G. Waller en J.C. van Marken, het plan ontworpen voor een bakkerscursus, die in de maand Juni te Delft gehouden zal worden en ong. 14 dagen zal duren.'* De cursus is van 17 tot 29 juni en er doen drieënvijftig jongens en één meisje mee uit het hele land.

29 juni 1889: Geert de Jonge biedt namens de leerlingen van de Bakkerscursus als dank aan de directie van de Gist en Spiritusfabriek een tekening aan van *'ener monumentale drinkfontein, welke weldra in het Agnetapark zou verrijzen'*. [Bron: Delftsche Courant 28-4-1890 en Fabrieksode 6 juli 1889](#)

6 juli 1889: Fabrieksode geheel geweid aan Bakkerscursus met artikel van Jacques van Marken: *"'Wij willen,' zoo sprak de heer Geert de Jonge, 'uwe spreuk 'de fabriek voor allen' volgen en daarom bieden wij u als blijk onzer dankbaarheid eene monumentale drinkfontein aan, die binnen weinige weken hier in het Agneta-Park zal verrijzen en waarvan wij u hier de teekening aanbieden.' Wat een warme toejuiching na deze kernachtige toespraak! Allen verdrongen zich om de drie meter lange tekening te bewonderen. Weldra werd deze op het tooneel vastgehecht, zoodat zij nog beter uitkwam. 't Is een heerlijk stuk werk, dat ons Park zal verfraaien en een blijvend aandenken bij ons zal levendig houden aan het samenzijn en werken met onze bakkers gedurende veertien dagen.'* [Bron: Fabrieksode 6 juli 1889](#)

April 1890: De fontein is nabij de muziektent geplaatst. *'Reeds van verre valt het beeld in het oog dat door een pyramidale vierzijdige zuil wordt gedragen, welke op een voetstuk van eenige treden hoog rust. Aan den bovenrand van de zuil zijn vier leeuwenkoppen geplaatst uit wier muil het heldere water stroomt, zoodra men op een porseleinen knopje drukt. Op een der zijvlakken staat in gouden letters het volgende opschrift: "Aan de Ned. Gist- en Spiritusfabriek, de leerlingen van den bakkerscursus 1889." Het geheel dat door sierlijkheid van ontwerp als nette uitvoering algemeen wordt geprezen is vervaardigd in de Kon. fabriek van zinkwerken van de firma Braat alhier.'* [Bron: Delftsche Courant 29-4-1890](#)

21 september 1891: Plechtige overdracht van de drinkfontein *'aan de directie der Ned. Gist & Spiritusfabriek'*. Fabrieksode 19 september: *'Moge ene heldere zonneschijn Ceres bij hare onthulling beschijnen en onze oud-leerlingen bij gezellig samenzijn herinneren aan de heerlijke zomerdagen, die zij in 1889 in ons midden hebben doorgebracht.'* [Bron: Fabrieksode 19-09-1891](#)

3 oktober 1891: uitgebreid verslag in Fabrieksode over officiële overdracht Bakkersfontein. Uit begeleidend boekwerk vervaardigd door kalligraaf Grevenstuk: *'Uit innige dankbaarheid en erkentelijkheid bieden achterstaande leerlingen en belangstellenden van den eersten bakkerscursus, gehouden inden zomer van het jaar 1889, aan de Ned. Gist- & Spiritusfabriek, onder directie van de*

heeren J. C. van Marken en F. G. Waller, aan h.h. directeuren, hoogere en lagere beambten dezer fabriek, vereenigd onder de zinspreuk "De fabriek voor allen, allen voor de fabriek" een souvenir aan, bestaande uit eene Monumentale Drinkfontein, geplaatst in het Agnetapark te Delft.' [Bron: Fabrieksboed 3-10-1889](#)

Omstreeks 1914: Beeld wordt verplaatst naar het oosten (tijdens of na stenen uitvoering van De Tent in 1914).

1941: Klokken van kerken worden gevorderd. Ook een verplichting om metaal in te leveren. Het beeld is daarom mogelijk onder de toneelvloer van De Tent verstopt. [Bron: Peter Krul](#)

1950: Foto's van vervallen beeld in Agnetapark in bosjes tussen De Tent en Manufacturenwinkel; exacte datum en fotograaf onbekend. [Bron: Stadsarchief Delft](#)

Mei 1959: beeld mogelijk bij aandeelhoudersvergadering Gist en Spiritusfabriek op podium in De Tent. [Bron: Peter Krul](#)

Juni 1965: Het beeld wordt gefotografeerd tijdens de toneelvoorstelling van toneelvereniging ZigZag 'Dief en Diefjesmaat', in de scene 'in de antiquiteitenwinkel van Maxime'. Tijdens de foto staat het op het podium van De Tent. [Bron: Stadsarchief Delft \(gevonden door Peter Krul\)](#)

Ca. 1975: Beeld komt uit een kelder in de W.H. van Leeuwenlaan waar het misschien vanaf 1963 lag opgeslagen. Decorbouwer John van der Berg van Toneelvereniging Zig-Zag, mocht het beeld lenen als decoronderdeel voor toneelstukken. Daarna in eigen tuin, Broekmolenweg 5, opgesteld. Bij een diefstalpoging is het beeld beschadigd; hierna is er een stalen buis in de voet geplaatst die het wegnemen van het beeld belet. [Bron: Peter van den Berg](#)

Februari 1986: Agnetapark wordt rijksmonument; monumentnummer 46887.

2009: Beeld uit tuin Broekmolenweg door zoon Peter verplaatst naar Zuidlaren vanwege verkoop huis. [Bron: Peter van den Berg](#)

2021: Naar aanleiding van de uitzending op 2 februari 2021 van het NPO2 programma 'BinnensteBuiten', waarbij Jan van der Mast vertelt over het Agnetapark, wordt het beeld aangeboden door Peter van den Berg aan Museum Van Marken. [Bron: Museum Van Marken](#)

18 juli 2021: Beeld wordt door vrijwilligers van Museum Van Marken teruggebracht naar Delft en opgesteld op podium bij Heinde & Ver ter gelegenheid van de eerste 'Van Marken Dag'. [Bron: Museum Van Marken](#)

Najaar 2021: Beeld bij Kunstwacht Delft. Onderzoek naar herkomst en restauratiemogelijkheden. [Bron: Museum Van Marken](#)

Zomer 2023: Beeld hersteld door Kunstwacht in de persoon van Theo A.J. van de Sande. Tijdelijke houten sokkel gemaakt.

27 augustus 2023: Feestelijke onthulling van het gerestaureerde beeld op de derde Van Marken Dag in het Agnetapark door burgemeester Marja van Bijsterveldt in het bijzijn van de schenkers.

V.l.n.r. Marja van Bijsterveldt, Peter van den Berg en Annelies Holthof

Bijlage 2: Tijdlijn firma Braat

1844: Frederik Willem Braat (1822-1889) vestigt zich als zelfstandig loodgieter en pompenmaker aan de Oude Langendijk te Delft.

1857: Deelname aan de tentoonstelling van de Koninklijke Maatschappij tot Aanmoediging van den Tuinbouw te Rotterdam zorgt ervoor dat de vraag naar tuinbeelden van Braat aanzienlijk toeneemt.

1868: Bedrijf is zo succesvol dat het verhuist naar een groter pand aan de Phoenixstraat.

1879: Braat wordt benoemd tot Hofleverancier.

1880: De levering van metalen sierobjecten neemt een vlucht doordat de architect A.L. van Gendt de firma in 1880 adviseert zich toe te leggen op siersmeedwerk. Concurrent 'Koninklijke Stoomfabriek voor Zinkwerken en Metalen Jan van der Made' in Arnhem wordt overgenomen, inclusief mallen en werknemers.

1884: Frederik Willem Braat stopt met werken en laat een lucratieve fabriek achter voor zijn twee zoons en schoonzoon. Deze tweede generatie Braat maakt van het bedrijf een vennootschap en verhuist naar het terrein tussen de Hooikade en de Delftse spoorlijn.

1884: Het bedrijf voorziet onder andere het Centraal Station te Amsterdam en de Passage te Den Haag van zinken sierornamenten.

1888: Beeldhouwer Karel Cramer komt bij het bedrijf in dienst, werkt er tot 1928.

29 juni 1889: Drinkfontein bakkerscursus wordt aangeboden.

19 juli 1889: Frederik Willem Braat overlijdt, 67 jaar oud (N.B. circa drie weken na het feestelijk bekendmaken van de schenking van de Bakkersfontein!).

1889-1891: Levering en plaatsing Bakkersfontein Agnetapark.

1894: Braat neemt Zinkgieterij Schütz in Zeist over. De firma is in 1834 opgericht aan het Zusterplein te Zeist. Levert o.a. in 1854 de zinken adelaars voor de toegang van Artis.

1908: Braat verzorgt brons- en metaalwerk voor het Vredespaleis te Den Haag, naast siersmeedwerk ook raamkozijnen.

1908: Prijzenoorlog breekt los in de branche.

1914: Kunstsmederij wordt gesloten.

1920: Bronsgieterij wordt gesloten.

Bijlage 3: Gebruikte literatuur

Van der Mast, Jan, *Jacques van Marken, de eerste sociaal ondernemer van Nederland*, Amsterdam, 2019.

Van der Mast, Jan, *Agnetapark, een biografie*, Delft, 2022.

Stokroos, Meindert, *Zink in Nederland, het gebruik van het metaal zink in de 19^e eeuw*, Amsterdam, 1983.

Stokroos, Meindert, *Fonteinen in Nederland, historische watervoerende monumenten*, Zutphen, 2005.

Martin Mach, Peter Mottner, *Zinkguss Die Konservierung von Denkmälern aus Zink*, Munchen, 2001.

Nicola Vosgen, *Studien zum Berliner Zinkguß des 19. Jahrhunderts Von den Anfängen bis um 1860*, Berlin, 1997.

Braat G.J.(?), *Geschiedenis van de Firma Braat 1844-1944* (gedrukt bij Drukkerij Van Marken, in een oplage van 1.000 stuks), Stadsarchief Delft, 1945(?)

Onbekend, *F.W. Braat Album 2*, (Catalogus geproduceerd door Boek-, Courant- en Steendrukkerij G.J. Thieme Nijmegen, uitgegeven door F.W. Braat, Delft Koninklijke Stoomfabriek van Werken in Zink en andere Metalen Specialiteit in Kunstsmeedwerk Eigenaar der Koninklijke Fabriek van ZINK- EN BRONSWERKEN van de Firma L. Schütz & ZOON te Zeist; exemplaar thans eigendom van Jan van der Mast), voor 1892.

Illustratieverantwoording:

Stadsarchief Delft: 1,3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14a, 16c

Chris de Weijer: 11, 15bc, 16ab, 17, 24

Jan van der Mast: 14bcde

Kunstwacht: 19, 20

Met dank aan:

Kunstwacht, Delft

Erfgoed Delft, Stadsarchief Delft

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Peter Krul

Jan van der Mast

Theo van Berkel (Hertenbeelden Zeist)

Museum Het Hernhutter Huis (informatie Schütz & Co)

KUNSTWACHT

Museum Van Marken: Sjoerd Dantuma en Chris de Weijer

25 november 2023

MUSEUM VAN MARKEN
D E L F T